

พุทธปฏิมาสันนิษฐานจากพระพุทธรูปยืน ที่วัดพุทธมงคล
กันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ในความหมายของ “พระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า”
Interpretation of the Standing Buddha Image at Wat Phuttha
Mongkhon, Kantharawichai, Mahasarakham in the context of
Phra Dipankara, the Past Buddha

สมชาติ มณีโชติ¹, วิริยา สิบบุญเรือง², นาริรัตน์ ปริสุทธิวุฒิพร³,
Scott Laird Rolston⁴, ศุภรัตน์ ตีตะกุล^{5*}, ธิติญา เหล่าอัน⁶
Somchati Maneechoti¹, Wiriya Sibunruang², Nareerat Parisuttiwutthiporn³,
Scott Laird Rolston⁴, Suparat Teekakul^{5*}, Thitiya Lao-an⁶

^{1,2,3,4} ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

^{1,2,3,4} History Department, Faculty of Humanities and Social sciences,
Mahasarakham University

⁵ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

⁵ History Department, Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University.

⁶ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

⁶ History Department, Faculty of Humanities, Chiang Mai University.

* Corresponding email: suparat.t@ru.ac.th

Received: 6 เมษายน 2569; Revised: 22 เมษายน 2569; Accepted: 27 เมษายน 2569

บทคัดย่อ

สาระสำคัญในบทความวิชาการ เรื่องพุทธปฏิมาสันนิษฐานจากพระพุทธรูปยืน ที่วัดพุทธมงคล กันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ในความหมายของ “พระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า” โดยศึกษาจากข้อมูลภาคสนามที่เมืองโบราณกันทรวิชัย โดยเฉพาะพระพุทธรูปยืน ที่สลักจากศิลาทราย ที่วัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการเสนอประเด็นสำคัญใน 2 ประการ คือ ประการแรก เป็นการศึกษาตีความจากลักษณะรูปแบบที่นำสู่การกำหนดอายุสมัยของโบราณวัตถุ คือพระพุทธรูปยืนที่วัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ประการที่สอง เป็นการศึกษาในประเด็นของสัญลักษณ์ ความหมาย และคติความเชื่อ จากพระพุทธรูปยืน ที่วัดพุทธมงคล โดยใช้วิธีการศึกษาด้วยวิธีวิทยาด้านประติมานวิทยา เพื่อนำไปสู่การสันนิษฐานในความหมายที่เกี่ยวข้อง

ประเด็นสำคัญในบทความนี้ นำไปสู่การอธิบายได้ว่า พระพุทธรูปที่เป็นปฏิมากรรมลอยตัวสลักจากศิลาทราย ที่วัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคามนั้นเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นมาตั้งแต่สมัยทวารวดี หรือตั้งแต่เมื่อราว 1,100 ปี ที่ผ่านมา จัดเป็นโบราณวัตถุในวัฒนธรรมสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นการสร้างขึ้นให้มีพุทธลักษณะ ความหมาย และคติความเชื่อ และรูปแบบที่สันนิษฐานได้ว่า อาจมีความหมายถึง “พระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า” จึงกล่าวได้ว่าคติความเชื่อในการบูชาพระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า เป็นคติความเชื่อแบบดั้งเดิมที่เคยมีมาตั้งแต่ระยะเริ่มต้นในการประดิษฐานพระพุทธรูปศาสนาในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

คำสำคัญ: พุทธปฏิมา, พระที่ปึงกร, อดีตพุทธเจ้า

ABSTRACT

This article examines the hypothesis concerning a Buddhist image identified from a standing Buddha statue at Wat Phutthamongkhon, Kantharawichai District, Mahasarakham Province, interpreting its significance in relation to Dipankara Buddha, the Past Buddha. The study is based on fieldwork conducted in the ancient city of Kantharawichai, with particular focus on a standing Buddha image carved from sandstone located at Wat Phutthamongkhon. The research pursues two primary objectives. First, it aims to analyze and interpret stylistic characteristics in order to establish the chronological framework of the artifact, the standing Buddha image at Wat Phutthamongkhon. Second, it investigates symbolic meanings, iconography, and underlying belief systems associated with the image. The study employs an iconographic methodology to support interpretative hypotheses regarding its cultural and religious significance.

The key findings suggest that the freestanding sandstone Buddha image at Wat Phutthamongkhon dates to the Dvaravati period, approximately 1,100 years ago. It is thus classified as an archaeological artifact within the early historic cultural context of Northeastern Thailand. The sculpture embodies specific physical attributes, symbolic meanings, and religious concepts. Its stylistic and iconographic features lead to the hypothesis that it may represent Dipankara Buddha. Accordingly, it can be concluded that the veneration of Dipankara Buddha reflects an early and indigenous belief system that played a role in the initial establishment and development of Buddhism in the northeastern region of Thailand.

Keywords: Buddha Image, Phra Dipankara, Past Buddha

บทนำ

วัฒนธรรมทวารวดีในภาคอีสานปรากฏหลักฐานตามลำนํ้ามูลและลำนํ้าซึมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12-16 ดังเช่น การพบเมืองเสมา จังหวัดนครราชสีมา ในเขตลำนํ้ามูล และเมืองอื่นๆ ส่วนในลำนํ้าชีที่โดดเด่น ได้แก่ เมืองฟ้าแดดสงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์ เมืองกันทรวิชัย และเมืองจำปาศรี(นาคูน) จังหวัดมหาสารคาม

ความสำคัญของโบราณวัตถุสถานที่พบจากแหล่งโบราณคดีที่มีอายุสมัยอยู่ในช่วงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นที่ เมืองโบราณกันทรวิชัย ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม โบราณวัตถุสถานที่พบส่วนใหญ่เป็น โบราณวัตถุสถานที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาที่สามารถนำมาใช้เป็นหลักฐานสำคัญนำไปสู่การศึกษาที่เกี่ยวกับคติความ เชื่อของผู้คนในชุมชนโบราณที่กันทรวิชัย ในลักษณะของการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมด้าน ศาสนา ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงสภาพวิถีชีวิตของผู้คนในอดีตในส่วนของคติความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่ สำคัญอีกประการหนึ่งที่นอกเหนือไปจากวิถีชีวิตทางด้านสังคม การเมือง การปกครอง

ในอาณาบริเวณจังหวัดมหาสารคามได้พบร่องรอยของแหล่งโบราณคดีที่เคยเป็นชุมชนโบราณในสมัย ประวัติศาสตร์ตอนต้น โดยเฉพาะในสมัยทวารวดีอยู่หลายแห่ง โดยเฉพาะที่เมืองโบราณกันทรวิชัยที่เคยเป็นชุมชนโบราณ สมัยทวารวดี (นิติ แสงวันฉ, 2522: 14-15) อยู่ในเขตอำเภอกันทรวิชัย และเมืองโบราณนครจำปาศรี เคยเป็นชุมชน โบราณสมัยทวารวดีอยู่ในเขตอำเภอนาคูน จากการศึกษาทางโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีทั้งสองแห่งนั้น ได้พบหลักฐานที่ เป็นศิลปะโบราณวัตถุสถานที่เนื่องในพุทธศาสนาเป็นสำคัญ (อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2543: 157-158) โบราณวัตถุสำคัญที่พบที่ เมืองโบราณกันทรวิชัย และที่เมืองโบราณนครจำปาศรี คือพุทธปฏิมาที่มีลักษณะรูปแบบเป็นพระพิมพ์ดินเผา โดยเฉพาะ การค้นพบพระพิมพ์ดินเผาที่นาคูนเมื่อ พ.ศ. 2522 นั้น เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการด้านโบราณคดีว่า เป็นแหล่งพระพิมพ์ ดินเผาที่มีอายุอยู่ในสมัยทวารวดีที่ใหญ่ที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย (Skilling, 2008: 248-262) ทั้งนี้ ตามการรับรู้ของผู้คนในท้องถิ่นมีความเชื่อและมีความศรัทธาว่า พระพิมพ์ดินเผาที่พบทั้งจากเมืองโบราณกันทรวิชัยและที่ พบจากเมืองโบราณนครจำปาศรีที่มหาสารคาม นอกจากจะสร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแล้ว ยังเป็นวัตถุที่อาจนำติดตัว ไปได้ในทุกสถานที่นั้น ซึ่งเชื่อว่าเป็นพุทธปฏิมาอันศักดิ์สิทธิ์ที่มีพุทธคุณและเป็นวัตถุที่เป็นสิริมงคลแก่ผู้ที่มีอยู่ในการ ครอบครอง

ในมิติทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและโบราณคดีที่ผ่านมา ได้มีการศึกษาพระพิมพ์ดินเผาที่พบจาก เมืองโบราณกันทรวิชัยและที่พบจากเมืองโบราณนครจำปาศรีที่นาคูน ในหลายประเด็น แต่ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาที่ เกี่ยวกับการกำหนดอายุสมัย การอธิบายและการตีความด้านคติความเชื่อด้วยวิธีประติมานวิทยา (Iconography) เพื่อแปล ความหรืออธิบายคติความของเรื่องราวที่เป็นไปตามคัมภีร์ในพุทธศาสนา ที่เป็นแรงคลไ้ให้ผู้สร้างพระพิมพ์ถวายเป็นพุทธ บูชา เป็นสำคัญ ดังเช่นการศึกษาของ ปีเตอร์ สกิลลิง (2008: 248-262) เรื่อง Buddhist Sealings in Thailand and Southeast Asia: Iconography, Function and Ritual Context ซึ่งเป็นการศึกษาในมิติที่เกี่ยวกับประเพณีนิยมในการ สร้างพระพิมพ์ที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย โดยเฉพาะพระพิมพ์ที่พบจากแหล่งโบราณคดีในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย คือพระพิมพ์ดินเผาที่พบจากเมืองโบราณกันทรวิชัย และที่พบจากเมืองโบราณนคร จำปาศรี รวมทั้งข้อมูลที่เป็นพระพิมพ์ที่พบในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเน้นการศึกษาด้านประติมานวิทยา หน้าที่ ใช้สอย และบริบททางพิธีกรรม

งานการศึกษาพระพิมพ์ดินเผาที่น่าสนใจควรแก่การกล่าวถึงอีกชิ้นหนึ่ง คือการศึกษาประติมากรรมรูปเคารพสำคัญ ทั้งที่เนื่องในพุทธศาสนาและศาสนาฮินดู ที่พบในดินแดนเอเชียใต้ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งพระพิมพ์ดินเผาที่พบจากเมืองโบราณกันทรวิชัย โดย Pal Prattapaditya (1978: 6–11) ในหนังสือเรื่องการเมืองของพระเจ้า (The Divine Presence) ซึ่งเป็นงานศึกษาที่เน้นการกำหนดอายุสมัย โดยกำหนดอายุพระพิมพ์ดินเผาที่พบจากเมืองโบราณกันทรวิชัยว่า มีลักษณะรูปแบบเป็นแบบทวารวดี ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากอิทธิพลศิลปะแบบคุปตะ และแบบปาละของอินเดียมีอายุการสร้างอยู่ในราวช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-13 ที่ผ่านมา ทั้งนี้ในช่วง พ.ศ.2516 ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้เสนอบทความเรื่อง The development of Davaravati Sculpture and a Recent Find From North-east Thailand ในการประชุมวิชาการเกี่ยวกับภาคเอเชียอาคเนย์ตอนต้น (London Colloquy and Early South East Asia) ที่สำนักการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ทางภาคตะวันออกและแอฟริกา (School of Oriental and African Studies) มหาวิทยาลัยลอนดอน กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ระหว่างวันที่ 17–21 กันยายน 2516 ต่อมา ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้แปลบทความดังกล่าวเป็นภาษาไทย พิมพ์เผยแพร่ในวารสารโบราณคดี ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 เดือนสิงหาคม 2517 ในชื่อเรื่อง แผ่นเงิน สมัยทวารวดีซึ่งขุดพบที่อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม (สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., 2517: 302–314, (Subhadradis Diskul, M.C., 1979: 360 - 390) ในบทความนี้ได้กล่าวถึงการค้นพบแผ่นโลหะเงินบุเป็นลวดลายรูปพระพุทธรูป เทวตา วงธรรมจักร และสฤปเจดีย์ รวมจำนวน 66 แผ่น ที่อยู่ในภาชนะดินเผา โดยกำหนดว่าเป็นโบราณวัตถุที่สร้างขึ้นในช่วงปลายของวัฒนธรรมสมัยทวารวดี มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 15–16 ในบทความนี้ ได้ระบุพื้นที่ที่พบว่า พบฝังอยู่ในบริเวณใต้ฐานพระอุโบสถเก่าที่เป็นเนินดินอยู่ห่างออกไป ผังตรงกันข้ามกับเนินดินที่เป็นที่ตั้งของวัดพุทธมณฑลที่มีพระพุทธรูปยืนเอียงตนแบบตริภังค์สลักจากศิลาทรายขนาดใหญ่ประดิษฐานอยู่ใต้ต้นโพธิ์บนเนินดินด้านหน้าวัดที่ชาวบ้านปัจจุบันรู้จักกันในชื่อว่า “หลวงพ่อยืน”

ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า ในผลงานการศึกษาค้นคว้าที่เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี คือเมืองโบราณกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคามทั้งหมดตามที่กล่าวผ่านมานั้น ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดีที่เป็นศิลปะโบราณวัตถุประเภทพระพิมพ์ดินเผาเป็นสำคัญ ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงมุ่งเน้นไปที่การขยายขอบเขตองค์ความรู้ไปที่การศึกษาพระพุทธรูปยืน ที่ปัจจุบันชาวบ้านเรียกขานกันว่าหลวงพ่อยืน โดยศึกษาวิเคราะห์ด้วยวิธีวิทยาด้านประติมานวิทยา เพื่อนำไปสู่การอธิบายในส่วนของคุณค่าและความหมายที่เกี่ยวข้อง

จากรายละเอียดของข้อมูลภาคสนามประเภทโบราณวัตถุสถานซึ่งพบที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ทั้งสภาพผังเมืองที่มีลักษณะเป็นคูน้ำคันดินที่ล้อมรอบอาณาบริเวณของเมืองโบราณ ร่องรอยของประติมากรรมพระพุทธรูปยืนลอยตัว พระพิมพ์ดินเผา และแผ่นโลหะเงินดินเผาเป็นภาพที่เกี่ยวข้องเนื่องในพระพุทธศาสนา รวมทั้งเศษภาชนะเครื่องปั้นดินเผา สิ่งของเครื่องใช้ โบราณวัตถุสถานทั้งหมดนั้น ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นในวัฒนธรรมแบบทวารวดี ประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ 12–16 (Wales, 1969: 75 – 76; ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2542: 97 - 98) ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่พุทธศาสนาจากประเทศอินเดียได้รับการยอมรับนับถืออย่างแพร่หลายอยู่ในชุมชนโบราณสมัยทวารวดีที่มีอยู่เกือบทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย ดังที่ธิดา สารยา (2532: 216 – 227) ระบุว่าพุทธศาสนาเป็นแกนหลักของชุมชนโบราณสมัยทวารวดี อีกทั้งยังเป็นศาสนาที่ได้รับการอุปถัมภ์จากชนชั้นนำหรือผู้นำในสังคมในชุมชน อีกทั้งยังสามารถผสมกลมกลืนกับคติความเชื่อแบบพื้นเมืองดั้งเดิม รวมทั้งคติความเชื่ออื่น ๆ ที่มีความหลากหลายไว้ได้อย่างเหมาะสม ในการศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีวิทยาในการศึกษาในมิติโบราณวัตถุในสถานที่ที่เป็นหลักฐานโบราณคดี

จากการศึกษาของรุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง (2552) เรื่องพระพุทธรูปและพระพิมพ์ทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้กล่าวถึงกลุ่มพระพุทธรูปหลักจากศิลาทรายแบบทวารวดี ที่เป็นพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่และครองจีวรแบบห่มเฉียงที่พบในลุ่มแม่น้ำชี จำนวน 2 องค์ ที่อยู่ในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม องค์หนึ่งอยู่ที่วัดสุวรรณาวาส รู้จักกันในนามพระพุทธรูปเมือง ที่มีร่องรอยการบูรณปฏิสังขรณ์จากสภาพเดิมไปมากแล้ว จนยากที่จะศึกษาได้ อีกทั้งยังมีลักษณะรูปแบบที่สร้างขึ้นภายหลังจากวัฒนธรรมทวารวดีได้เสื่อมถอยไปมากแล้ว ซึ่งมีความสอดคล้องกับการศึกษาของอรุณศักดิ์ กิ่งมณี ที่ระบุว่าแผ่นศิลาจารึกศิลาทรายแดงที่ปักไว้ที่ด้านหลังของพระพุทธรูปองค์นี้ ที่จารึกด้วยอักษรไทยน้อย จำนวน 2 บรรทัด มีเนื้อหากล่าวถึงการซ่อมบูรณะส่วนพระเศียรของพระพุทธรูป เมื่อปีฮวยสง้า (ปีมะเมีย) อัฐศก เนื่องจากลักษณะรูปแบบอักษรไทยน้อย เป็นลักษณะรูปแบบตัวอักษรที่นิยมใช้อย่างแพร่หลายในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย รวมทั้งในราชอาณาจักรลาวล้านช้างทางฝั่งซ้ายของกลุ่มแม่น้ำโขงในช่วงประมาณ 200 กว่าปีที่ผ่านมานี้ จากข้อมูลดังกล่าวจึงทำให้เข้าใจได้ว่า พระพุทธรูปยืนที่วัดสุวรรณาวาสจึงอาจมีได้มีอายุเมื่อแรกสร้างในวัฒนธรรมทวารวดีแต่อย่างใด แต่อาจจะ เป็นพระพุทธรูปที่พุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นได้สร้างขึ้นเลียนแบบพระพุทธรูปเก่าที่เป็นพระพุทธรูปแบบทวารวดีที่แตกหักชำรุดที่เคยมีอยู่ในบริเวณนั้นมาก่อน ดังที่รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง ได้อธิบายไว้ว่า พระพุทธรูปแบบทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีบทบาทที่ให้อิทธิพลในลักษณะของการเป็นต้นแบบในการสร้างพระพุทธรูปในช่วงสมัยหลัง ๆ มากพอสมควร (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2552: 523 – 524, อรุณศักดิ์ กิ่งมณี, 2543: 159 - 160)

ในส่วนของพระพุทธรูปยืนอีกองค์หนึ่งที่ชาวบ้านเรียกกันว่าหลวงพ่อบุญยืน ที่อยู่ใต้ต้นโพธิ์ที่วัดพุทธมงคล ซึ่งพบว่ามีการบูรณะซ่อมแซมบูรณะเช่นกัน โดยเฉพาะการซ่อมให้พระหัตถ์ขวามาจับไว้ที่บริเวณพระนาภี (หน้าท้อง) ตามที่กล่าวมาแล้วนั้น แต่องค์ประกอบโดยรวมของลักษณะรูปแบบทั้งการครองจีวรและเค้าพระพักตร์ยังคงมีลักษณะรูปแบบที่ทำให้ทราบได้ว่าเป็นพระพุทธรูปในแบบทวารวดี

ลักษณะรูปแบบที่เป็นพุทธลักษณะของพระพุทธรูปยืนที่วัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เป็นพระพุทธรูปครองจีวรห่มเฉียง พระหัตถ์ซ้ายขนานกับพระวรกาย ส่วนพระหัตถ์ขวาแต่ดั้งเดิมน่าจะแสดงปางแสดงธรรม (วิตรรกมุทรา) หรือปองพระหัตถ์หันไปด้านหลังแสดงปางประทานอภัย (อภัยมุทรา) แบบใดแบบหนึ่งตามที่กล่าวมานั้น คือความแตกต่างของพระพุทธรูปยืนสมัยทวารวดีที่พบโดยทั่วไปในดินแดนประเทศไทย ด้วยพระพุทธรูปยืนที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมแบบทวารวดีส่วนใหญ่ที่พบเป็นการครองจีวรแบบห่มคลุม แต่การสร้างพระพุทธรูปแบบทวารวดีที่ครองจีวรแบบห่มเฉียง ดังที่พบที่เมืองโบราณกันทรวิชัยนั้นมีพบได้ไม่มากนักในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยได้มีพบเป็นภาพสลักบนแผ่นใบเสมาที่พบจากเมืองฟ้าแดดสงยาง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ในลักษณะของภาพสลักเล่าเรื่องพุทธประวัติและชาดก ที่แสดงภาพพระพุทธรูปครองจีวรแบบห่มเฉียง ดังที่มีพิมพ์อยู่ในหนังสือนำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ขอนแก่น (จิรา จงกล, 2515: 35-36) แต่ที่เป็นลักษณะรูปแบบพระพุทธรูปที่เป็นประติมากรรมสลักแบบลอยตัวมีพบค่อนข้างน้อย ดังเช่นที่มีพบที่เมืองโบราณกันทรวิชัย ในบริเวณวัดพุทธมงคลแห่งนี้

ส่วนการศึกษาของ ฌ็อง บวสเซอรส์ลีเย่ (2512: 37-50) ศาสตราจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีอินเดียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในบทความเรื่อง “พระพุทธรูปประทับยืนห่มเฉียงปางประทานพร และพุทธศิลป์ในเอเชียอาคเนย์” ทำให้ทราบได้ว่าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้พบพระพุทธรูปแบบลอยตัวประทับยืน ครองจีวรแบบห่มเฉียง พระหัตถ์ขวาแสดงปางประทานพร หรือปางแสดงธรรม หรือปางประทานอภัย ที่มีอายุเก่าสุดถึงราว

พุทธศักราช 1150 – 1200 เช่น พระพุทธรูปประทับยืน ห่มเฉียงแสดงปาง ประทานพร สมัยก่อนเมืองพระนคร พบจากตวลตาฮอย พบจากไพรกะบาส ประเทศกัมพูชา พระพุทธรูปที่พบจากตลุงเตียน และจากตงเตื่อง ในประเทศเวียดนาม ที่พบจากเกาะบอร์เนียว ที่พบจากแคว้นไทรบุรี และที่พบจากซันตุง แคว้นซาราวัก ประเทศมาเลเซีย โดยได้อ้างถึงการศึกษาค้นคว้าของ ศาสตราจารย์กรุนเวลเดิล (Grunwedel, 1965: 142 - 143) ชาวเยอรมัน และศาสตราจารย์ฟูเชร์ (1914: 189 - 193) ชาวฝรั่งเศส ซึ่งทั้งสองท่านเป็นศาสตราจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านบูรพคดีศึกษา ได้กล่าวถึงรูปลักษณะของ พระพุทธรูปประทับยืน ครองจีวรห่มเฉียง แสดงปางแสดงธรรม หรือปางประทานอภัย หรือปางประทานพร ทั้งหมดนั้นว่า มิได้หมายถึงเฉพาะพระศรีศากยมุนีหรือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันท่านนั้น แต่ยังอาจหมายถึงพระอดีตพุทธเจ้า และพระชินะ หรือ พระตถาคตพุทธเจ้า ที่เนื่องในพุทธศาสนา นิยามหายานได้อีกด้วย และในบรรดาพระอดีตพุทธเจ้าที่มีหลากหลายพระองค์ นั้น “พระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า” คือพระอดีตพุทธเจ้าที่ได้รับการนับถือกันอย่างแพร่หลายมากที่สุด ดังที่มีรายละเอียดของคติความเชื่อเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าที่ปึงกร ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้งภาษาบาลี เช่น คัมภีร์พุทธวงศ์ รวมทั้งอรรถกถา คัมภีร์มหาวงศ์ คัมภีร์ทีปวงศ์ ธรรมปัทมฐกถา และคัมภีร์ภาษาสันสกฤต คือ คัมภีร์มหาวิสตุ โพธิสัตตยวาทาน-กัลปလာ รวมทั้งในบันทึกจดหมายเหตุของพระภิกษุฟาเทียนและเทียนจิงได้ปรากฏภาพวาดของพระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้าวาดประกอบไว้เป็นจำนวนมาก (เมือง บวสเซอร์ลีเย, 2512: 47 – 48)

ทั้งนี้ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้แสดงความคิดเห็นไว้ในบทความเรื่อง “พระพุทธรูปประทับยืน ห่มเฉียงปางประทานพร และพุทธศิลป์ในเอเชียอาคเนย์” ที่ทรงแปลมาจากบทความของศาสตราจารย์ เมือง บวสเซอร์ลีเย (2512: 50) ว่า ในส่วนของพระพุทธรูปสมัยทวารวดีที่ประทับยืนครองจีวรห่มเฉียงนั้นมีพบอยู่บ้าง แต่การครองจีวร เป็นอีกแบบหนึ่ง มิได้ครองแบบพระพุทธรูปจากตวลตาฮอย การครองแบบทวารวดีชายจีวรแทนที่จะตกลงไปยังด้านพระอุษณางค์ (แผ่นหลัง) ทั้งหมด หรือนำมาพันรอบพระกัประ(ข้อศอก)ซ้าย พระพุทธรูปครองจีวรห่มเฉียงในสมัยทวารวดี กลับครองชนิดให้ชายจีวรพยับอนมาทางด้านหน้าพระองค์แทนที่จะให้ตกลงไปทางด้านหลัง คือครองกลับกันกับแบบที่กล่าวมาแล้ว ด้วยเหตุนี้จึงมีชายจีวรซ้อนอยู่เหนือพระอุระ (หน้าอก) ด้านซ้าย พระพุทธรูปดังกล่าวที่มีอยู่ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ขนาดเล็กในสมัยทวารวดีที่มีพบหลายองค์ (เมือง บวสเซอร์ลีเย, 2512: 50)

จากข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับลักษณะรูปแบบของพระพุทธรูปยืนเอียงตนแบบตริภังค์ ครองจีวรแบบห่มเฉียง และส่วนใหญ่พระหัตถ์ขวาแสดงปางแสดงธรรม (วชิตรรกมูทรา) หรือปางประทานพร (วรมูทรา) หรือปางประทานอภัย (อภัยมูทรา) ที่มีพบในดินแดนประเทศใกล้เคียงตามที่กล่าวผ่านมานั้น รวมทั้งที่มีพบเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กที่หล่อด้วยโลหะสัมฤทธิ์ และที่สร้างขึ้นในลักษณะของพระพิมพ์ดินเผา ที่นักวิชาการด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะกำหนดว่าเป็นพระพุทธรูปแบบทวารวดีนั้นแล้ว เมื่อนำรายละเอียดลักษณะรูปแบบพระพุทธรูป พระพุทธรูปมณฑลหรือหลวงพ่อบุญยืน ที่มีเศียรพระพักตร์เป็นรูปทรงกระบอก ยืนเอียงตนแบบตริภังค์ มีผ้าอัตรวาสก (จีวร) ห่มเฉียงแนบพระวรกายคล้ายผ้าเปียกน้ำ ชายผ้าสังฆาฏิทำเป็นจีบซ้อนขึ้นและทิ้งชายผ้าค่อนข้างยาวถึงพระนาภี เป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปแบบทวารวดีที่แสดงอิทธิพลศิลปะแบบทอณูถิ่น โดยเมื่อนำไปเทียบได้กับการศึกษาจัดหมวดหมู่พระพุทธรูปที่พบจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่แหล่งโบราณคดีวัดหน้าพระเมรุ อำเภอเมืองจังหวัดนครปฐม โดยดูปองต์ (Dupont, 1959: 222– 223) ได้จัดให้พระพุทธรูปที่มีพุทธลักษณะดังกล่าวอยู่ในกลุ่ม P. (Groupe P.) คือเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะรูปแบบโดยรวมที่แสดงถึงการรับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียแบบคุปตะและหลังคุปตะ โดยมีพระพักตร์ที่มีลักษณะเป็นทรงกระบอก ลักษณะรูปแบบดังกล่าวได้แสดงถึงการ

ผสมผสานกับรูปแบบของพระพุทธรูปแบบท้องถิ่นที่มีพบในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยค่อนข้างชัดเจนแล้ว ซึ่งเป็นช่วงปลายของวัฒนธรรมแบบทวารวดี ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14–16

ในที่นี้จึงกล่าวได้ว่า พระพุทธรูป หรือหลวงพ่อพระยืน ซึ่งพบอยู่ที่อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม คือพระพุทธรูปที่มีการสร้างมาตั้งแต่สมัยทวารวดี หรือตั้งแต่เมื่อราว 1,100 ปีที่ผ่านมา (Wales, 1969: 113) ซึ่งเป็นวัฒนธรรมสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นของภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

“พระที่ปังกรพระอดีตพุทธเจ้า” ที่กันทรวิชัย: สัญลักษณ์ ความหมาย และคติความเชื่อ

จากการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมสมัยทวารวดีของ ไฮแรม วูดวาร์ด (Woodward, 1997: 43–53) ได้พยายามอธิบายจากหลักฐานประเภทรูปเคารพทางพระพุทธศาสนา ทำให้เข้าใจได้ว่าพุทธศาสนาในสังคมสมัยทวารวดีที่มีพบในทุกภูมิภาคของประเทศไทยนั้น เป็นพุทธศาสนาที่เป็นไปอย่างหลากหลายรูปแบบลัทธิ นิกาย และถึงแม้ว่าคติความเชื่อในการนับถือพระพุทธรูปของทั้งฝ่ายนิกายเถรวาทและฝ่ายนิกายมหายานจะมีความแตกต่างกันอยู่บ้างในรายละเอียด แต่ทั้งนี้ก็มีคติความเชื่อในบางประการที่มีความเชื่อเหมือนกัน โดยเฉพาะคติความเชื่อในนับถือพระที่ปังกรพระอดีตพุทธเจ้า การนับถือพระศรีศากยมุนีพระพุทธรูปที่เป็นพระปัจจุบันพระพุทธรูป และการนับถือพระโพธิสัตว์พระศรีอาริยมตไตรยที่จะเป็นอนาคตพระพุทธรูป (ผาสุข อินทรารูธ, 2531: 43)

ลักษณะรูปแบบพระที่ปังกรพุทธเจ้า

เก็ดตี (1978: 62) ผู้เชี่ยวชาญการศึกษารูปเคารพในพุทธศาสนาด้วยวิธีวิทยาด้านประติมานวิทยา (Iconography) ได้อธิบายลักษณะรูปแบบของประติมากรรมของพระอดีตพุทธเจ้าที่ปังกรว่า ส่วนใหญ่แสดงออกในลักษณะพระพุทธรูปประทับยืนครองจีวรห่มเฉียง พระหัตถ์แสดงปางประทานพร (วรมุทรา) ซึ่งมีความสอดคล้องกับข้อคิดเห็นของศาสตราจารย์ฟูเชร์ ที่ได้อธิบายด้วยวิธีประติมานวิทยาเกี่ยวกับรูปปฏิมาของพระอดีตพุทธเจ้าที่ปังกร และลักษณะพิเศษของพระพุทธรูปและรูปภาพทางพุทธศาสนาในประเทศอินเดียตามหลักฐานใหม่ ๆ เมื่อ พ.ศ. 2443 โดยท่านได้ตั้งข้อสมมุติฐานไว้ด้วยว่า ในบรรดาพระพุทธรูปที่แสดงปางประทานอภัย (อภัยมุทรา) หรือปางประทานพร (วรมุทรา) ด้วยพระหัตถ์ขวาครองจีวรห่มเฉียง และทรงถือชายจีวรไว้ในพระหัตถ์ซ้ายอาจมีความหมายถึงรูปปฏิมาของพระอดีตพุทธเจ้าที่ปังกร ได้เช่นกัน ในบรรดาพระพุทธรูปประทับยืนในพุทธศาสนา นิกายมหายานที่พบในกลุ่มประเทศภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลด้านพุทธศิลป์จากอินเดีย ส่วนใหญ่จะได้รับการตีความว่าเป็นพระที่ปังกรพระอดีตพุทธเจ้า ด้วยเช่นกัน (ผ่อง บวสเซอร์ลีเย, 2512: 48)

ความหมายและคติความเชื่อ

โดยสถานะของพระที่ปังกร ทรงมีสถานะเป็นพระอดีตพุทธเจ้า ความเชื่อเรื่องพระอดีตพุทธเจ้าเป็นความเชื่อที่มีอยู่ในพุทธศาสนา ดังที่ ผาสุข อินทรารูธ (2531: 81–84) ศาสตราจารย์ผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีและวิธีวิทยาด้านประติมานวิทยา อธิบายว่า พระอดีตพุทธเจ้า หมายถึง พระพุทธรูปที่ตรัสรู้ในโลกมนุษย์ก่อนพระโคตมพุทธเจ้าหรือพระพุทธรูปองค์ปัจจุบัน ความเชื่อเรื่องพระอดีตพุทธเจ้ามีปรากฏในพุทธศาสนาทั้งนิกายหินยานหรือเถรวาท และนิกายมหายาน ในคัมภีร์พุทธศาสนาที่เป็นภาษาสันสกฤต คือ คัมภีร์ลิลิตวิสตร กล่าวถึง พระอดีตพุทธเจ้าว่ามีจำนวน 56 องค์ ส่วนคัมภีร์พุทธ

ศาสนาภาษาบาลี เช่น คัมภีร์พุทธวงศ์ กำหนดว่ามีพระอติตพุทธเจ้า 28 องค์ อีกทั้งยังเชื่อว่าจำนวนพระอติตพุทธเจ้ามีความสัมพันธ์กับระบบจักรวาลรวมไปถึงจำนวนดาวนักษัตรอีกด้วย สารสำคัญของความเชื่อเรื่องพระอติตพุทธเจ้า คือการอ้างถึงความเก่าแก่ของพระธรรมคำสอนของพระโคตมพุทธเจ้า โดยแสดงให้เห็นว่ามีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าลงมาสอนธรรมให้แก่มวลมนุษย์ในโลกผ่านมาแล้วหลายพระองค์ ก่อนที่จะมาถึงพระโคตมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นการบรรยายให้รับรู้ถึงความสัมพันธ์ของอติตพุทธเจ้าแต่ละองค์ โดยอ้างถึงคำพยากรณ์ในอดีต ของพระพุทธรูปเจ้าองค์แรก ๆ ที่มาตรัสรู้ในมนุษย์โลก จะพยากรณ์ถึงการมาตรัสรู้ของพระพุทธรูปเจ้าองค์ต่อ ๆ ไปจนถึงพระโคตมพุทธเจ้า ได้ทรงพยากรณ์การตรัสรู้ในอนาคตของพระศรีอาริยมตไตรย

ประวัติพระที่ปึงกรพระอติตพุทธเจ้าตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พุทธศาสนา ว่า ทรงเป็นพระมานุษยพุทธรูปที่เสด็จมาตรัสรู้และเผยแผ่พระธรรมคำสอนในดินแดนมนุษย์โลก ซึ่งขณะนั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันอยู่ระหว่างการบำเพ็ญเป็นพระโพธิสัตว์ เสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าถวายดอกอุตปะละ (ดอกบัว) และสยายพระเกศาทอดพระวรกายถวายตัวต่างสะพานแด่พระที่ปึงกรพุทธเจ้าให้เหยียบข้ามร่องน้ำโดยพระบาทไม่เปื้อนโคลนตม พระที่ปึงกรพุทธเจ้าได้ตรัสพยากรณ์ว่า ในกาลต่อไปสุเมธดาบสจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในพระนามว่า พระศรีศากยมุนี (Getty, 1978: 12-15)

หม่า ชูเถียน (2541: 29-32) ได้อธิบายความหมายของพระนามที่ปึงกรในเชิงสัญลักษณ์ว่า หมายถึงแสงประทีป หมายถึงผู้มีกายเป็นแสงสว่างรุ่งโรจน์ราวกับผู้จุดดวงประทีป หรือหมายถึงผู้จุดตะเกียง ผู้นำมาซึ่งแสงสว่าง ในที่สุดพระที่ปึงกรพุทธเจ้าจึงได้รับการบูชาในฐานะที่เป็นพระพุทธรูปผู้ประทานแสงสว่าง ได้รับการสักการบูชาอย่างแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชนในหมู่เกาะอินโดนีเซีย เกาะศรีลังกา จีน ญี่ปุ่น รวมทั้งประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่พ่อค้า หรือผู้เดินทางทางน้ำและชาวเรือ

จากคติความเชื่อดังกล่าว ได้นำไปสู่การสร้างประติมากรรมรูปเคารพในลักษณะของพระพุทธรูปยืน พระหัตถ์แสดงปางแสดงธรรม (วชิรรมุทรา) หรือปางประทานพร (วรมุทรา) ในบริเวณชุมชนที่อยู่ใกล้กับเส้นทางเดินเรือ รวมทั้งมีการสร้างรูปพระที่ปึงกรพระอติตพุทธเจ้าในลักษณะของประติมากรรมขนาดเล็กหรือพระพิมพ์ ในลักษณะที่เป็นเครื่องรางศักดิ์สิทธิ์ที่นิยมนำติดตัวไประหว่างการเดินทางทางน้ำ เพราะเชื่อว่าพระองค์คือสัญลักษณ์แห่งแสงสว่างผู้นำทางไปสู่ความมีโชคผลและคนที่ได้รับการนับถือจากผู้เดินทางทางเรือ บางครั้งจึงขานพระนามพระองค์ในพระนามว่า “ที่ปึงกรห้ามสมุทร” ดังเช่นที่ได้พบพระพุทธรูปที่หล่อด้วยโลหะสำริด สูง 75 ซม. พบที่เกาะเซลีเบส ประเทศอินโดนีเซีย ศิลปะอินเดียแบบอมราวตี ที่ได้รับการตีความว่าเป็นรูปปฏิมาของพระที่ปึงกรพระอติตพุทธเจ้า ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงจาการ์ตา แต่เดิมพระพุทธรูปองค์นี้คงเป็นรูปเคารพที่นักเดินเรือจากอินเดียนำติดตัวเข้ามาเมื่อเดินทางเข้ามาสู่บ้านเมืองในหมู่เกาะที่ชาวหรืออินโดนีเซีย (Indrawoath, 1992: 163-164)

ทั้งนี้ จากการศึกษาของ พิริยะ ไกรฤกษ์ (2553: 52) ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีไทยและประเทศใกล้เคียง พบว่า คตินิยมในการสร้างพุทธรูปปฏิมาในความหมายที่หมายถึง พระที่ปึงกรพระอติตพุทธเจ้า เป็นความเชื่อแบบดั้งเดิมในพุทธศาสนานิกายมุลสรวาสติวาท จนถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 พระภิกษุชาวจีน คืออี้จิง ซึ่งเป็นพระภิกษุสงฆ์ในนิกายนี้ ได้บันทึกไว้ว่าพุทธศาสนานิกายมุลสรวาสติวาทได้แพร่หลายไปถึงทางตอนใต้ของจีน รวมไปถึงจัมปา (เวียตนาม) และหมู่เกาะอินโดนีเซีย จึงสันนิษฐานว่า พุทธศาสนานิกายมุลสรวาสติวาทคงแพร่มาถึงดินแดนในประเทศไทยนี้ด้วย พุทธศาสนานิกายมุลสรวาสติวาทมีพระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถาที่จารบันทึกด้วยภาษาสันสกฤต

ในประเทศไทยได้พบพระพุทธรูปศิลาทรายขนาดเล็ก หรือพระพิมพ์ดินเผาที่เขานาบน้ำ อำเภอมืองฯ จังหวัดกระบี่ ที่มีลักษณะเป็นพระพุทธรูปยืนครองจีวรแบบห่มเฉียง พระหัตถ์ขวาแสดงปางประทานพร พระหัตถ์ซ้ายทรงถือข้ายจีวรยกขึ้น ในระดับพระอังสา จึงได้รับการสันนิษฐานตามหลักวิธีประติมานวิทยาว่ามีความหมายถึงพระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า พระพิมพ์ดินเผารูปพระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้าที่พบที่ถ้ำเขานาบน้ำ อำเภอมืองฯ จังหวัดกระบี่ จึงอาจสร้างขึ้นให้เป็นเครื่องรางที่มีพุทธคุณในการคุ้มครองผู้คนที่เดินทางไปทางเรือ

ภาพที่ 2 พระพิมพ์ดินเผารูปพระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า สูง 14 เซนติเมตร พบที่ถ้ำเขานาบน้ำ อำเภอมือง จังหวัดกระบี่ ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลา (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2553: 52)

นอกจากพระพิมพ์ดินเผาที่ได้รับการสันนิษฐานตามหลักวิธีประติมานวิทยาว่า มีความหมายถึงรูปพระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้าที่พบที่เขานาบน้ำ อำเภอมือง จังหวัดกระบี่แล้ว ในบริเวณคาบสมุทรทางภาคใต้ของประเทศไทย ยังได้พบพระพิมพ์ดินเผาที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ที่มีลักษณะเป็นพระพุทธรูปยืนครองจีวรแบบห่มเฉียง พระหัตถ์ขวาแสดงปางประทานพร พระหัตถ์ซ้ายทรงถือข้ายจีวรนั้น ได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นพระพิมพ์ดินเผาที่หมายถึงพระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า ด้วยเช่นกัน (Pattaratorn Chirapravati, ML., 1997: 36-37)

อนึ่ง ยังได้พบพระพุทธรูปที่หล่อด้วยโลหะสัมฤทธิ์ สูง 29.5 เซนติเมตร ยืนแบบสมถังค์ (ยืนตรง) ครองจีวรแบบห่มเฉียงและเป็นริ้วทั้งองค์ ที่เป็นลักษณะรูปแบบของศิลปะอินเดีย แบบอมราวดี ส่วนพระกรขวายกขึ้นเสมอพระอุระ (หน้าอก) พระหัตถ์แสดงปางแสดงธรรม (วิตรรกมูทรา) พระพุทธรูปองค์นี้เมื่อแรกพบที่จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีอธิบายว่า น่าจะเป็นพระพุทธรูปที่พุทธศาสนิกชนที่เป็นพ่อค้าชาวอินเดียนำมาติดตัวเข้ามาในระหว่างการเดินทางทางเรือเข้ามาในดินแดนภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อใช้บูชาในลักษณะของเครื่องราง เพื่อช่วยให้การเดินทางปลอดภัย ประสบผลสำเร็จในการค้าขาย (ผาสุข อินทรารุจ, 2528: 50-57) ส่วนในมุมมองด้านประติมานวิทยา พระพุทธรูปองค์นี้จึงเป็นที่รู้จักกันในนามว่า พระที่ปึงกรห้ามสมุทร หรือที่หมายถึงพระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า ดังที่

มีพบในแหล่งโบราณคดีหลาย ๆ แห่งในประเทศไทย และประเทศใกล้เคียงคือที่เวียดนาม หมู่เกาะขวา เกาะสุมาตรา และที่เกาะเซเลเบส (Krairiksh, 1980: 7-9)

ภาพที่ 3 พระพุทธรูปหล่อด้วยโลหะสำริด สูง 75 ซม. พบที่เกาะเซเลเบส ประเทศอินโดนีเซีย
ศิลปะอินเดียแบบอมราวตีที่ได้รับการตีความว่าเป็นรูปปฏิมาของพระที่ปังกร พระอิตตพุทธเจ้า
ที่มา: Phasook Indrawooth (1992: 163 – 165)

จากข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะรูปแบบและคติความเชื่อในพุทธศาสนา ที่มีการสร้างพระพุทธรูปที่มีความหมายถึงพระที่ปังกรพระอิตตพุทธเจ้า ตามที่กล่าวผ่านมานั้น คือข้อมูลสำคัญที่นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้าน โบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะ ได้ศึกษาวิเคราะห์ด้วยวิธีวิทยาด้านประติมานวิทยา ที่นำไปสู่การตั้งข้อสังเกตได้ว่า พระพุทธรูปที่มีลักษณะแบบเป็นพระพุทธรูปยืนเอียงตนแบบตริภังค์ ครองจีวรแบบห่มเฉียง และส่วนใหญ่พระหัตถ์ขวาแสดงปางแสดงธรรม (วิตตรกมุทธา) หรือปางประทานพร (วรมุทธา) หรือปางประทานอภัย (อภัยมุทธา) ที่มีพบในดินแดนประเทศไทยและประเทศใกล้เคียงนั้น ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเป็นรูปปฏิมาที่มีความหมายถึงพระที่ปังกรพระอิตตพุทธเจ้า

เมื่อนำรายละเอียดของพุทธลักษณะแห่งองค์พระพุทธรูปและการแสดงปางหรือท่าทางจากพระหัตถ์ หรือลักษณะของการครองผ้าจีวร รวมไปถึงการพิจารณาจากวัตถุสิ่งของและลวดลายที่เกี่ยวข้อง โดยการศึกษาวิเคราะห์ด้วยวิธีวิทยาด้านประติมานวิทยา (Iconography) ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาที่นำไปสู่การอธิบายในลักษณะของการเล่าเรื่องจากงานศิลปกรรมทั้งที่เป็นรูปเคารพและภาพเล่าเรื่องที่เนื่องในศาสนา ที่เป็นไปตามคติความเชื่อที่มีบันทึกไว้ในคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องในแต่ละลัทธิของนิกายของแต่ละศาสนา (Coomaraswamy, 1979: 14-19) จึงอาจนำไปสู่การสันนิษฐานได้ว่า พระพุทธรูปที่พบจากแหล่งต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประเทศใกล้เคียง ที่ได้รับการตีความว่าเป็นพระอิตตพุทธเจ้าที่ปังกร ตามที่กล่าวมานั้น มาเทียบเคียงเข้ากับพุทธลักษณะขององค์พระพุทธรูปที่สลักจากศิลาทรายประทับ

ยีน ซึ่งปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดพุทธมณฑล ภายในเมืองโบราณสมัยทวารวดี ที่กันทรวิชัย ทำให้สันนิษฐานได้ว่าพระหัตถ์ขององค์พระพุทธรูปนั้น แต่เดิมน่าจะเป็นการแสดงปางแสดงธรรม (วชิรกรรมุทรา) หรือปางประทานอภัย (อภัยมุทรา) หรือปางประทานพร (วรมุทรา) ทำให้พระพุทธรูปองค์นี้ ที่ชาวบ้านในปัจจุบันรู้จักกันในนามพระพุทธรูปมณฑล หรือหลวงพ่อพระยีน ที่กันทรวิชัยนั้น เป็นรูปสัญลักษณ์ที่มีความหมายทางประติมานวิทยาที่อาจสันนิษฐานได้ว่ามีความหมายถึง “พระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า”

องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ควรแก่การกล่าวถึง คือลักษณะทางกายภาพที่เป็นภูมิโนเวศของอาณาบริเวณที่เป็นตำแหน่งที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยีน ที่วัดพุทธมณฑล ที่ประดิษฐานอยู่ใต้ต้นโพธิ์ กลางเนินดินที่มีคูน้ำคันดินล้อมรอบเป็นวงรี มีคันดินล้อมรอบสองชั้น เนินดินที่เป็นตัวเมืองโบราณอยู่ก่อนไปทางเหนือของฝั่งซ้ายแม่น้ำชี และอยู่ห่างจากแม่น้ำชีประมาณ 8 กิโลเมตร เมืองโบราณทุกแห่งที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ ส่วนใหญ่มีอายุสมัยในการสร้างบ้านแปงเมืองอยู่อาศัยมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะตอนปลาย ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้นในวัฒนธรรมแบบทวารวดี รวมทั้งเมืองโบราณที่กันทรวิชัยแห่งนี้ด้วยเช่นกัน ทั้งคูน้ำคันดินและแม่น้ำชีนอกจากจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ผู้คนในวัฒนธรรมสมัยทวารวดีจะใช้น้ำในคูน้ำและในแม่น้ำชีเพื่อการเกษตรและการอุปโภคและการบริโภคแล้ว สายน้ำคือทั้งแม่น้ำชีและร่องน้ำยังเป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำของคนอีกด้วย จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า ผู้คนในวัฒนธรรมสมัยทวารวดีที่กันทรวิชัยได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปด้วยศิลาทรายในอิริยาบถที่เป็นพระพุทธรูปยีน ให้มีพุทธลักษณะที่เป็นไปตามคติความเชื่อที่มีความหมายถึงพระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า เพื่อให้เป็นพระปฎิมาที่เป็นศูนย์กลางสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันเป็นที่พึ่งทางใจและคุ้มครองประทานพรให้ผู้สัญจรทางเรือไปในสายน้ำเดินทางไปได้อย่างปลอดภัย พระพุทธรูปองค์แห่งองค์พระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้าจึงเปรียบได้ว่าพระองค์ได้ประทานแสงสว่างที่รุ่งโรจน์ให้แก่ผู้เดินทางทางน้ำได้ประสบแต่ความโชคดี

ในที่นี้จึงกล่าวได้ว่า จากลักษณะรูปแบบของพระพุทธรูปยีนที่วัดพุทธมณฑล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ที่เป็นพระพุทธรูปยีนเอียงตนแบบตรีกัมภีร์ครองจีวรห่มเฉียง พระหัตถ์ซ้ายขวานกับพระวรกาย ส่วนพระหัตถ์ขวาแต่เดิมน่าจะแสดงปางแสดงธรรม (วชิรกรรมุทรา) หรือปางพระหัตถ์หันไปด้านหน้าแสดงปางประทานอภัย (อภัยมุทรา) จากลักษณะรูปแบบดังกล่าว เป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปแบบทวารวดีที่แสดงอิทธิพลศิลปะแบบทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ส่วนองค์ประกอบทางด้านลักษณะรูปแบบของพระพุทธรูปยีนที่วัดพุทธมณฑล เมื่อนำไปพิจารณาตามวิธีวิทยาด้านประติมานวิทยา ในการสร้างรูปปฏิมาพระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า ทั้งที่มีพบในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า พระพุทธรูปยีนที่วัดพุทธมณฑล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม เมื่อแรกสร้างในวัฒนธรรมทวารวดีนั้น สันนิษฐานได้ว่าเป็นการสร้างขึ้นให้มีความหมายถึงพระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า ด้วยเช่นกัน

บทสรุป

ประติมากรรมพระพุทธรูปยีน ที่เมืองโบราณสมัยทวารวดี ในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ที่ชาวบ้านรู้จักกันในชื่อพระพุทธรูปมณฑล หรือหลวงพ่อพระยีน จัดเป็นพระพุทธรูปที่มีอายุในการสร้างตามลักษณะรูปแบบในสมัยทวารวดี ที่พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พุทธปฏิมาองค์นี้คือหลักฐานที่เป็นโบราณวัตถุสำคัญ ที่นำไปสู่การสันนิษฐานที่ทำให้เข้าใจถึงคติความเชื่อที่เนื่องในพุทธศาสนา โดยเฉพาะคติความเชื่อเรื่องการบูชา “พระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า” ของพุทธศาสนิกชนที่ชุมชนโบราณเมืองกันทรวิชัยเมื่อราวกว่า 1,000 ปี ที่ผ่านมา ที่เป็นคติความเชื่อที่

ควบคู่ไปกับการสร้างและบูชาพระพุทธรูปที่มีความหมายว่าเป็นพระศรีศากยมุนี หรือพระโคตมพุทธเจ้า ผู้ทรงได้รับการบูชาว่าเป็นพระปัจจุบันพุทธเจ้า ทั้งหมดนั้นเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบของพระพุทธศาสนาในช่วงแรก ๆ ของการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่ย้อนไปอย่างยาวไกลว่า มีลักษณะของคติความเชื่อที่เป็นไปอย่างหลากหลายลัทธินิกาย

ความสำคัญของพระที่ปึงกรพระอดีตพุทธเจ้า ตามการรับรู้ของพุทธศาสนิกชนในสังคมสมัยทวารวดีในความหมายพุทธตำนานได้อธิบายไว้ว่า พระที่ปึงกร คือพระอดีตพุทธเจ้า ที่เป็นผู้ประทานคำพยากรณ์ที่นำมาซึ่งการเกิดขึ้นของพระศรีศากยมุนีที่มีสถานะเป็นปัจจุบันพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงเป็นศาสดาของพุทธศาสนา ให้ทรงมาเป็นที่พึ่งทางใจแก่มวลมหาชนที่เป็นพุทธศาสนิกชนให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน สืบต่อเนื่องมาจนถึงกาลปัจจุบัน

ทั้งนี้ ในมิติด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมที่ซ้อนอยู่กับความหมายของพื้นที่ที่มีความหมายในเชิงประวัติศาสตร์สังคม ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของภูมิปัญญาในการสร้างบ้านแปงเมือง ตลอดจนแบบแผนของระบบการเมือง การปกครองที่เคยมีอยู่ในชุมชนโบราณที่เมืองกันทรวิชัย หรืออธิบายได้อีกประการหนึ่งว่า ความเป็นเมืองโบราณในวัฒนธรรมสมัยทวารวดี ที่กันทรวิชัย คือการบูรณาการคติความเชื่อในพุทธศาสนาเข้ากับการดำเนินชีวิตในสังคม ในลักษณะที่เป็นชุมชนชาวพุทธหรือเป็นชุมชนในพุทธศาสนา ที่มีการใช้แบบแผนตามคติความเชื่อเนื่องในพุทธศาสนานำไปสู่การสร้างความมั่นคงและสันติสุขให้เกิดขึ้นในชุมชนโบราณในวัฒนธรรมสมัยทวารวดี ที่กันทรวิชัยในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-16 หรือเมื่อประมาณกว่า 1,000 ปีที่ผ่านมา ต่อเนื่องมาจนถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ 18-19 หลังจากนั้นชุมชนโบราณแห่งนี้ก็ร้างจากการอยู่อาศัยของผู้คนเช่นเดียวกับชุมชนโบราณอีกหลาย ๆ แห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ที่มีอายุร่วมสมัยในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้น ทำให้โบราณวัตถุสถานที่เคยสร้างและมีอยู่ในช่วงวัฒนธรรมแบบทวารวดีที่กันทรวิชัย ชำรุดทรุดโทรมไปตามกาลเวลา จนถึงช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรือประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา จึงมีผู้คนในสายวัฒนธรรมไทย-ลาว ย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยทับซ้อนในบริเวณพื้นที่ที่เคยเป็นเมืองโบราณมาก่อน ด้วยเห็นว่าเป็นบริเวณที่มีลักษณะภูมิโน้มน้าวที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัย อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับร่องรอยโบราณวัตถุสถานที่ ทั้งสถูปเจดีย์ พระพุทธรูป พระพิมพ์ดินเผาที่ยังมีอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่เข้ามาอยู่อาศัย โดยมีการปรับดัดแปลงบริเวณร่องรอยโบราณวัตถุสถานที่มาอยู่มาตั้งแต่ช่วงสมัยทวารวดีให้เป็นพระอารามในพุทธศาสนา เป็นพื้นที่ในการประกอบพิธีกรรมของพุทธศาสนิกชน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2533: 269-270) หรือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อในพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ซึ่งเป็นพุทธศาสนาที่ได้รับการยอมรับนับถืออย่างแพร่หลายในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง มาตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ในลักษณะของพุทธศาสนาของมหาชนที่ผู้คนทุกระดับชั้นสามารถเข้าถึงได้

อนึ่ง โดยภาพรวมแล้วพุทธศาสนิกชนในปัจจุบันยังให้ความหมายว่าบริเวณที่มีรูปสัญลักษณ์สำคัญในพุทธศาสนาประดิษฐานอยู่ คือพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เนื่องในพุทธศาสนา และท้ายที่สุดชาวบ้านที่กันทรวิชัยในปัจจุบันได้มีจินตภาพในเรื่องของความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาผสมกลมกลืนกับคติความเชื่อแบบท้องถิ่นปรากฏรวมอยู่ด้วย โดยมีการอธิบายตีความใหม่ภายใต้แนวคิดเรื่องผลกระทบตามหลักคำสอนในพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์ โดยเฉพาะความเชื่อที่ว่าอานิสงส์ที่พึงเกิดจากการสร้างพระสถูปเจดีย์ หรือการสร้างพระพุทธรูป คือหนทางที่นำไปสู่การสร้างกุศลผลบุญหรือเป็นการไถ่บาป หรือเป็นการแก้กรรมได้อีกประการหนึ่งด้วย โดยมีการสร้างตำนานเล่าเรื่องของการมีอยู่ของโบราณวัตถุ

สถานในพื้นทีนั้นๆ ซึ่งเป็นชุดความรู้ใหม่ว่าเป็นสิ่งที่บรรพชนในอดีตได้สร้างขึ้นไว้ในลักษณะของการเป็นศูนย์กลางความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองที่มีมาตั้งแต่อดีตสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ในที่นี้ กล่าวได้ว่าโบราณวัตถุสถานที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาที่ชุมชนโบราณกันทรวิชัยที่ยังมีร่องรอยปรากฏให้ผู้คนเดินทางไปสร้างบุญกุศลมาจนถึงปัจจุบัน คือการยอมรับการมีอยู่ของรูปสัญลักษณ์ที่เนื่องในพุทธศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธรูปยืนที่สลักจากศิลาทรายที่วัดพุทธมงคล กันทรวิชัย ว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์มาตลอดระยะเวลาอันยาวนานถึงแม้รูปแบบของการรับรู้ความเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่กันทรวิชัยนั้น จะรับรู้แต่เพียงว่าเป็นพระพุทธรูปที่มีความหมายถึงรูปแทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือองค์พระโคตมพุทธเจ้า พระผู้ตรัสรู้อันตรัสมาสัมโพธิญาณ ทรงเป็นองค์พระศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา เป็นพระปัจจุบันพุทธเจ้าอันเป็นชุดความรู้ที่ปรับเปลี่ยนไปจากคติความเชื่อในพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมที่เคยรุ่งเรืองอยู่ในชุมชนโบราณในวัฒนธรรมแบบทวารวดีที่ผ่านมาแล้วก็ตาม แต่ทั้งนี้การมีอยู่ของพระพุทธรูปยืนขนาดใหญ่ ที่วัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ยังคงมีความสำคัญทางด้านจิตวิญญาณ และการรับรู้ของพุทธศาสนิกชนที่เป็นผู้คนในท้องถิ่นมาอย่างมั่นคงมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่า พระพุทธรูปยืน หรือหลวงพ่อบุญยืนองค์นี้ เป็นที่พึ่งทางใจของมหาชนมาตลอดระยะเวลาอันยาวนานมาจนถึงกาลปัจจุบันอย่างไม่เปลี่ยนแปลง

เอกสารอ้างอิง

จิรา จงกล. (2515). *นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ*. โรงพิมพ์การศาสนา.

เมือง บวสเซอร์ลีเย. (2512). พระพุทธรูปห่มเฉียงปางประทานพรและพุทธศิลป์ในภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.

(ศาสตราจารย์ ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ผู้แปล). *นิตยสารศิลปากร*. 14(2), 37 – 50.

ธิดา สารยา. (2522). (ศรี) *ทวารวดี ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ*. เมืองโบราณ.

นิติ แสงวันฉ. (2522). *รายงานการค้นคว้าเมืองโบราณในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. โครงการโบราณคดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรมศิลปากร.

ผาสุข อินทรารุ. (2528). เครื่องรางสำหรับพ่อค้า. ใน *ปัจจุบันของโบราณคดีไทย*. (น.50 - 57). คณะโบราณคดี.

ผาสุข อินทรารุ. (2531). *พุทธศาสนาและประติมานวิทยา*. มหาวิทยาลัยศิลปากร. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พิริยะ ไกรฤกษ์. (2553). *รากเหง้าแห่งศิลปะไทย*. ริเวอร์ บุ๊คส์.

รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2552). *พระพุทธรูปและพระพิมพ์ทวารวดีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์.(2542). *ศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมพุทธศาสนาเริ่มแรกในดินแดนไทย*. เมืองโบราณ.

ศรีศักร วัลลิโภดม.(2533). อีสานและลาว. ใน *แอ่งอารยธรรมอีสาน*. (น.256 – 287). มติชน.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2517). *แผ่นเงิน สมัยทวารวดีซึ่งขุดพบที่อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม*. *วารสารโบราณคดี*, 5(3), 302 – 314.

หม่า ชูเถียน. (2541). *โลกทิพย์คดีจีน*. (อรุณ โรจนสันติ, ผู้แปล). สุขภาพใจ.

อรุณศักดิ์ กิ่งมณี. (2543). *ตามหอร่องรอยขอมและมอญในมหาสารคาม*. สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏมหาสารคาม.

Chirapravati, Pattaratorn, ML. (1997). *Votive Tablets in Thailand Origin, Styles, and Uses*. Oxford University Press.

- Coomaraswamy, Ananda. K. (1979). *Elements of Buddhist Iconography*. Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd.
- Diskul, Subhadradis, M.C. (1979). *The development of Davaravati Sculpture and a Recent Find From North-east Thailand in Early South-East Asia*. (pp. 360 – 370). Oxford University Press.
- Dupont, Pierre. (1959). *L' Archæologie Mône de Dvaravati* (Texte, Planches). École de Francaise d'Extrême Oriental.
- Foucher, A. (1914). *The Beginning of Buddhist Art*. Humphrey Milford.
- Getty, Alice. (1978). *The Gods of Northern Buddhism*. Munshiram Manoharlal Publisher.
- Grunwedel, Albert. (1965). *Buddhist Art India*. Messrs Bernard Quaritch.
- Indrawooth, Phasook. (1992). "Amulets for Merchants" in *Early Metallurgy, Trade and Urban Centres in Thailand and Southeast Asia*. White Lotus.
- Krairiksh, Piriya. (1980). *Art in Peninsular Thailand Prior to the Fourteenth Century A.D.* Amarin Press.
- Pal, Pratapaditya. (1978). *The Divine Presence*. Typographic Service.
- Quaritch Wales, H.G. (1969). *Davaravati, The Earliest Kingdom of Siam*. B. Quaritch.
- Skilling, Peter. (2008). "Buddhist Sealings in Thailand and Southeast Asia: Iconography, Function and Ritual Context" in *Interpreting Southeast Asia's Past Monument, Image and Text*. NSU. Press, National University of Singapore, 248 – 262.
- Woodward, Hiram W. (1997). *The Sacred Sculpture of Thailand*. River Books.